

Γιώργος Τσιάκαλος

Η Βαβέλ, ο Χούμπολτ και η τάξη της ενιαίας σκέψης

Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Κυριακάτικη Αυγή, στις 12 Ιουνίου 2005.

Περιλαμβάνεται στο βιβλίο *Απέναντι στα εργαστήρια του ρατσισμού*, σελ. 307-311.

«Πάσα η γη μιας γλώσσας»

«Και ήτο πάσα η γη μιας γλώσσας και μιας φωνής». Η παραπάνω πρόταση, πρώτη στο ενδέκατο κεφάλαιο της Γένεσης, σηματοδοτεί για τους ισχυρούς, οπουδήποτε στη γη, τον χαμένο παράδεισό τους και ταυτόχρονα το όραμά τους για το μέλλον. Με την ισχύ των ισχυρών να αποδεικνύεται περίτρανα από το γεγονός ότι και η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων που τους αντιμάχονται υιοθετεί χωρίς πολλή σκέψη την ίδια οπτική γωνία.

Οι σκέψεις αυτές μου ήλθαν ξανά στο μυαλό τον τελευταίο καιρό, παρακολουθώντας τον αυτονόητο τρόπο με τον οποίο πολλοί άνθρωποι, ιδιαίτερα από τον χώρο της δημοσιογραφίας, υιοθετούν την άποψη της υπουργού Παιδείας ότι, είναι απαραίτητη, εφικτή και χρήσιμη μια κεντρική αξιολόγηση των πανεπιστημιακών σπουδών (σε αντίθεση με την μέχρι πρότινος καθολική αποδοχή της άποψης του θεμελιωτή του σύγχρονου πανεπιστημίου, Βίλελμ φον Χούμπολτ, ότι τα πανεπιστήμια, δηλαδή οι πανεπιστημιακοί, πρέπει να εργάζονται σε συνθήκες ελευθερίας και αυτονομίας, γιατί μόνον σε τέτοιες συνθήκες παράγεται η ανθρώπινη γνώση). Ισχυρίζονται, δηλαδή, ότι είναι, δήθεν, για το καλό της κοινωνίας, η προσαρμογή όλων των πανεπιστημιακών τμημάτων στον, έναν, λόγο –αυτόν, των αξιολογητών τους. «Τέρμα η ασυνεννοησία και η ασυδοσία της Βαβέλ που επικρατεί σήμερα και εμποδίζει την πρόοδο», φαίνεται να είναι το σύνθημα.

Εμποδίζει όμως, πράγματι, η χρήση διαφορετικών λόγων την πρόοδο των πανεπιστημίων μας ή, αντίθετα, η πρόοδος των πανεπιστημίων μας ακυρώνεται με την επιβολή της ενιαίας σκέψης; Είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω αρκετές φορές τον τελευταίο καιρό ότι υπάρχει μια αποκαλυπτική σχέση ανάμεσα στις απαντήσεις που δίνονται στο παραπάνω ερώτημα και στις, διαφορετικές, αναγνώσεις του μύθου της Βαβέλ.

«Πάσα η γη χείλος εν»

Συνηθίσαμε ήδη από το δημοτικό σχολείο να αντιλαμβανόμαστε την ύπαρξη πολλών γλωσσών ως μια αρνητική εξέλιξη στην ιστορία του ανθρώπινου είδους. Στο επίπεδο των συμβολισμών, η αρχή αυτής της αρνητικής εξέλιξης, ακόμη και γι' αυτούς που δεν θρησκευούν, βρίσκεται στη Βαβέλ –όπου οι άνθρωποι, χωρίς προβλήματα συνεννόησης μέχρι εκείνη τη στιγμή χάρις στο γεγονός ότι μιλούσαν όλοι τους μια και μοναδική γλώσσα, επιχείρησαν, με μεγάλες προοπτικές επιτυχίας, να κτίσουν ένα πύργο που η κορυφή του θα άγγιζε τα ουράνια. Και τιμωρήθηκαν για τη ματαιοδοξία τους αυτή από τον Θεό με τον γνωστό τρόπο. Δηλαδή, η πολυγλωσσία ήταν η σκληρή θεϊκή τιμωρία, που περιόρισε τις δυνατότητες των ανθρώπων να θέτουν και να επιτυγχάνουν αλόγιστα οποιοδήποτε στόχο.

Μάθαμε, από το σχολείο, την εκκλησία και την παράδοση να κατανοούμε το μύθο της Βαβέλ με τον παραπάνω τρόπο και, συνεπώς, συνηθίσαμε ν' αντιλαμβανόμαστε την πολυγλωσσία ως κατάρρα. Κι αυτό, παρόλο που τα ίδια τα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης επιτρέπουν μια εντελώς διαφορετική (αν όχι πιο πειστική τουλάχιστον ισότιμη) ανάγνωση, που οδηγεί στην αναγνώριση του επεισοδίου της Βαβέλ ως μια «ευλογημένη» στιγμή στην εξέλιξη του ανθρώπινου είδους.

Η αλήθεια είναι ότι, η επιβολή του κυρίαρχου τρόπου ανάγνωσης δεν επέτρεψε στους περισσότερους ανθρώπους να προσέξουν ότι στο προηγούμενο κεφάλαιο της Παλαιάς Διαθήκης, στο δέκατο της Γένεσης, η εκάστοτε απαρίθμηση των απογόνων των υιών του Νώε τελειώνει με τη φράση ότι ζούσαν *«κατά τα φυλάς αυτών, κατά τας γλώσσας αυτών, εις τους τόπους αυτών, εις τα έθνη αυτών»*. Φράση, με την οποία υποδηλώνεται με σαφήνεια ότι ήδη πριν από το επεισόδιο της Βαβέλ οι άνθρωποι ήταν χωρισμένοι σε διαφορετικά έθνη και μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες. Συνεπώς, χωρίς την επίδραση της κυρίαρχης ανάγνωσης, αυθόρμητα θα αναρωτιόμασταν όλοι και όλες για την ορθότητα ή τη σημασία της πρώτης φράσης του επόμενου κεφαλαίου, που σύμφωνα με την κυρίαρχη μετάφραση του Βάμβα είναι: *«Και ήτο πάσα η γη μιας γλώσσης και μιας φωνής»*. Το ερώτημα αυτό υποχρεωτικά θα μας οδηγούσε σε μια εντελώς διαφορετική κατανόηση του μύθου.

Πράγματι, προστρέχοντας σε παλαιότερες μεταφράσεις, όπου η συγκεκριμένη φράση αποδίδεται ως «και ην πάσα η γη χείλος εν και φωνή μία πάσιν», ανακαλύπτουμε το κύριο χαρακτηριστικό εκείνου του κόσμου, που δεν ήταν η αλληλοκατανόηση, αλλά το γεγονός ότι όλοι μιλούσαν «με ένα στόμα» και «με τις ίδιες λέξεις». Γι' αυτό, στην αρχή του μύθου της Βαβέλ δεν υπάρχει καθόλου διάλογος και καθόλου αμφισβήτηση, όταν ο παρουσιάζεται να υπαγορεύει ένας

- στο κάθε άτομο, τη δουλειά που πρέπει να κάνει («ας κάμωμεν πλίνθους»),
- στο λαό, τα έργα που είναι, δήθεν, σημαντικά («ας οικοδομήσωμεν εις εαυτούς πόλιν και πύργον»), και
- στην κοινωνία, τα ιδανικά στα οποία πρέπει να προσανατολίζεται («ποιήσωμεν εαυτοίς όνομα»).

Αυτό, λοιπόν, που στην κυρίαρχη ανάγνωση εμφανίζεται ως ένας κόσμος απεριόριστων δυνατοτήτων, και τιμωρείται με την εισαγωγή της πολυγλωσσίας (μόνον και μόνο επειδή υποπίπτει στο αμάρτημα της ματαιοδοξίας), αποδεικνύεται στη δεύτερη ανάγνωση, ότι είναι ένας κόσμος χωρίς διάλογο και χωρίς δημοκρατία, ένας κόσμος ενιαίας σκέψης, ένας κόσμος με ανθρώπους που υπηρετούν χωρίς αντίλογο τους μονοπωλητές του ενός και μοναδικού λόγου. Και είναι αυτός, ο κόσμος της δεύτερης ανάγνωσης, που ανατρέπεται με την εισαγωγή της πολυγλωσσίας.

Συνεπώς για τους ισχυρούς του κόσμου, η Βαβέλ αποτελεί κατάρα γιατί συμβολίζει την ακύρωση της ενιαίας σκέψης, ενώ για την ίδια την ανθρωπότητα αποτελεί ευλογία, γιατί συμβολίζει την απελευθέρωση της δημιουργικότητας των ανθρώπων, μέσα από την απελευθέρωση του λόγου του κάθε ανθρώπου χωριστά, και, στην πράξη, μέσα από την ανάπτυξη του λόγου των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που συγκρούονται μεταξύ τους. Γι' αυτό για όσους και όσες από εμάς αρνούμαστε την υποταγή στη νέα τάξη πραγμάτων, που έρχεται να επιβληθεί στα πανεπιστήμια, ο μύθος της Βαβέλ υπενθυμίζει το περιεχόμενο μιας σύγκρουσης που έρχεται και ξαναέρχεται: από τη μια πλευρά η τάξη της ενιαίας σκέψης, που υπόσχεται ματαιόδοξα και ανέφικτα υλικά θαύματα και χρησιμοποιεί όλα τα μέσα για την επιβολή της, και από την άλλη πλευρά η νικηφόρα αντίσταση των ανθρώπων (που

για τους θρησκευόντες αποτελεί μάλιστα θέλημα θεού), της οποίας η επιτυχία σηματοδοτεί την απρόσκοπτη ανάπτυξη της γνώσης προς όφελος ολόκληρης της ανθρώπινης κοινωνίας. Η αντίσταση αυτή σήμερα στο χώρο των πανεπιστημίων μπορεί να θεωρηθεί ως ο μοναδικός επιβεβλημένος τρόπος διαχείρισης της κληρονομιάς που μας άφησε ο Χούμπολτ.

«Πύρινες γλώσσες»

Για τον Χούμπολτ η εισαγωγή της πολυγλωσσίας στη Βαβέλ όχι μόνον δεν αποτελούσε τιμωρία, αλλά αντίθετα σήμαινε πολλαπλασιασμό της ανθρώπινης δημιουργικότητας και γνώσης. Η άποψή του αυτή ήταν αποτέλεσμα της αντίληψής του για την διαλεκτική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη γλώσσα και στη σκέψη, σύμφωνα με την οποία οι γλώσσες δεν αποτελούν μέσα για τη διατύπωση μιας ήδη διαπιστωμένης αλήθειας, αλλά μάλλον (αποτελούν μέσα) για την ανακάλυψη της αλήθειας που δεν έχει αναγνωριστεί μέχρι αυτή τη στιγμή. Συνεπώς η ύπαρξη πολλών γλωσσών, σημαίνει πολλά παράθυρα προς τη γνώση, σημαίνει θεώρηση του κόσμου από πολλές οπτικές γωνίες, σημαίνει πολλαπλασιασμό των δυνατοτήτων προσέγγισης της αλήθειας.

Γνωρίζοντας ότι με αυτόν τον τρόπο αντιμετώπιζε τα ζητήματα της γνώσης ο Χούμπολτ, καταλαβαίνουμε τις γνωστικές διαδικασίες μέσα από τις οποίες οδηγήθηκε στην αντίληψη ότι απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρχει πλούσια παραγωγή γνώσης αποτελεί η αυτονομία του πανεπιστημίου, με την οποία μπορεί να προστατεύει τη διαφορετικότητα των προσεγγίσεων απέναντι σε οποιαδήποτε, ακόμη και καλοπροαίρετη, επιβουλή.

Αναρωτιέται κανείς, ποιες, άραγε, από αυτές τις αντιλήψεις του Χούμπολτ, δεν ισχύουν πια, έτσι ώστε ορισμένοι να ισχυρίζονται ότι το είδος του πανεπιστημίου που εκείνος θεμελίωσε δεν έχει πλέον λόγο ύπαρξης; Η απάντηση στο ρητορικό ερώτημα είναι απλό: όλες οι αρχές του Χούμπολτ ισχύουν, όμως οι ισχυροί του κόσμου επιθυμούν και επιδιώκουν με όλα τα μέσα την επιστροφή στην αρχή του μύθου της Βαβέλ. Αφού ο δικός τους θεός –η οικονομία της αγοράς– όχι απλώς δεν ενοχλείται από την ιδιοτελή ματαιοδοξία τους και από τον εγκλεισμό των πολλών στη φυλακή της ενιαίας σκέψης, αλλά αντίθετα μόνο σ' αυτές τις συνθήκες έχει την

ευκαιρία να λατρευτεί. Αυτό είναι το νόημα των ανατροπών στο πανεπιστήμιο, που επιχειρείται σήμερα. Και, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι συνήθως χαρακτηρίζουμε «τούβλα» τους ανθρώπους που υφίστανται μια αποτυχημένη εκπαίδευση, αποτελεί ειρωνεία της ιστορίας ότι η πρώτη προσταγή στο μύθο της Βαβέλ ήταν: *«Ελθετε, ας κάμωμεν πλίνθους, και ας ψήσωμεν αυτάς εν πυρί»!*

Πράγματι, μεγάλες φωτιές άναψαν στα πανεπιστήμια, αλλά δεν είναι καθόλου δεδομένο ότι αυτές θα έχουν το ποθητό για τους εμπρηστές αποτέλεσμα –όση κι αν φαίνεται να είναι η δύναμή τους σήμερα. «Πύρινο» είναι το αίσιο τέλος του μύθου της Βαβέλ, αλλά σηματοδοτεί την τελική αναγνώριση του πλούτου που συνεπάγεται η πολυγλωσσία κι όχι την επιστροφή στη βαρβαρότητα της ενιαίας σκέψης: για τους Χριστιανούς το μειονέκτημα της ασυνεννοησίας, που κληροδότησε στους ανθρώπους η Βαβέλ, αίρεται με την Πεντηκοστή. Εκεί αναγνωρίζεται ως δεδομένη ανάγκη η πολυγλωσσία, και η ασυνεννοησία ξεπερνιέται με τη βοήθεια των *«πύρινων γλωσσών»* -δηλαδή με την απόκτηση της ικανότητας να αποδεχόμαστε τη γλώσσα των άλλων, να τη μιλούμε και να προσεγγίζουμε τον κόσμο μέσα από αυτήν. Όμως για τους δικούς μας κυβερνώντες –που είναι υπεύθυνοι και για «τα θρησκευματα»- ποιος μπορεί να ελπίζει ότι μπορεί να φωτιστούν με «πύρινες γλώσσες» και ν' απομακρυνθούν από τον πειρασμό της ενιαίας σκέψης; Αυτοί σε άλλο θεό πιστεύουν κι άλλον υπηρετούν.